

KRYSTYNA ROMANISZYN
Kraków

O KANADYJSKIEJ POLITYCE WIELOKULTUROWOŚCI

Polityka wielokulturowości została zapoczątkowana przez kanadyjskie władze państwowe w 1971 r.¹ Prowadziły do niej jednak przemiany, jakim podlegało społeczeństwo kanadyjskie od końca II wojny światowej. W tym czasie, tj. od 1946 do 1975 r., społeczeństwo to powiększyło się o ponad 2 miliony nowo przybyłych imigrantów. W następnych latach do 1983 r. przybył kolejny milion imigrantów. Jednym ze skutków napływu obcych przybyszów był wzrost zróżnicowania etnicznego oraz wzrost udziału w społeczeństwie globalnym osób o innym niż brytyjskie lub francuskie pochodzeniu o 20% w 1941 r. do 26% w 1981 r.

Urbanizacja kraju stworzyła nowe warunki współżycia grup etnicznych Kanady. Segregacja terytorialna i dystans społeczny właściwe niskiemu poziomowi urbanizacji kraju i sprzyjające podtrzymywaniu odrębności pomiędzy poszczególnymi grupami etnicznymi stały się mniej skuteczne w warunkach zaistnienia miejskiego pluralizmu etnicznego. Pojawiła się potrzeba odwołania się do symbolicznych wymiarów etniczności celem podkreślenia i wyróżnienia idei, wartości kulturowych oraz symboli historycznych.

Zmierzch Imperium Brytyjskiego i zmniejszanie się wpływów brytyjskich w Kanadzie z jednej strony oraz rosnący wpływ sąsiednich Stanów Zjednoczonych z drugiej strony zrodziły czy raczej uczyniły aktualnym problem zbiorowej tożsamości społeczeństwa kanadyjskiego.

Stopniowa emancypacja Kanady spod dominacji Wielkiej Brytanii zaczęła się wyrażać w szeregu istotnych inicjatyw podjętych przez rząd federalny. Pierwszą i jedną z podstawowych było uchwalenie w 1946 r. Ustawy o Kanadyjskim Obywatelstwie. Do tej pory obywatelstwo kanadyjskie stanowiło *de facto* lokalną odmianę obywatelstwa brytyjskiego. Za Ustawą o Obywatelstwie przyszła kolej na utworzenie Sądu Najwyższego Kanady w 1949 r. W sferze symbo-

---

¹ Por. S. J a w o r s k y. *Kanadyjska polityka wielokulturowości*. „Przegląd Polonijny” 1977 z. 2.

licznej emancypacja spod dominacji Wielkiej Brytanii wyraziła się w zatwierdzeniu w 1965 r. kanadyjskiej flagi państwowej oraz w 1975 r. hymnu państwowego „O Kanada” w miejsce dawnego „Boże chroń Królową”.

Wpływy Stanów Zjednoczonych wzrastały w sferach: ekonomicznej i kulturowej. Tym samym realnego kształtu nabrały dawne obawy przed dominacją amerykańską w Kanadzie, które były jednym z powodów otwarcia kraju dla przybyszów z krajów nie uprzywilejowanych w końcu ubiegłego stulecia². Przybyszów tych, a wśród nich imigrantów z ziem polskich, kierowano wówczas do zachodnich stepowych prowincji kraju w celu ich zagospodarowania i zaludnienia, a tym samym ustrzeżenia przed ewentualnymi zakusami południowego sąsiada.

Dokonująca się stopniowa emancypacja Kanady spod wpływów brytyjskich przez jednych odczuwana była jako zagrożenie własnej jednostkowej tożsamości, przez innych zaś jako szansa stworzenia odrębnego narodu. Podczas gdy rosnące wpływy amerykańskie zgodnie odczuwano jako wyzwanie do poszukiwania i określenia odrębnej od amerykańskiej, zbiorowej tożsamości kanadyjskiej.

Lata sześćdziesiąte przyniosły z sobą przebudzenie i początek wzmożonej politycznej aktywności rdzennej ludności kanadyjskiej, przede wszystkim Indian. W tym czasie w prowincji Quebec przybrały na sile nastroje i ruch niepodległościowy, najistotniejsza bodaj i bezpośrednia przyczyna powstania polityki wielokulturowości.

Ruch niepodległościowy w Quebecu stał się poważnym wyzwaniem dla rządu federalnego, wyzwaniem przezeń podjętym. Pierwszą i najważniejszą reakcją rządu było stworzenie w 1967 r. Królewskiej Komisji do Spraw Dwujęzyczności i Dwukulturowości. Celem powołanej Komisji stało się badanie faktycznego stanu dwujęzyczności i dwukulturowości w Kanadzie i przedłożenie propozycji działań, które powinny być podjęte, aby dalszy rozwój Kanadyjskiej Federacji zasadał się na równych, partnerskich stosunkach pomiędzy obydwoma założycielskimi narodami przy uznaniu wkładu wniesionego i wnoszonego przez grupy etniczne społeczeństwa kanadyjskiego³. Rezultatem prac Komisji był szereg zaleceń przedłożonych rządowi, z których wiele zostało stopniowo przez rząd zrealizowanych. Ważną rządową decyzją inspirowaną zaleceniami

---

² Od początku masowej kolonizacji władze kanadyjskie starannie dobierały osadników, stosując zasadę preferowania niektórych narodowości: brytyjskiej, skandynawskiej, holenderskiej, belgijskiej, francuskiej, szwajcarskiej i niemieckiej, a także obywateli USA. Pozostałe narodowości europejskie, wśród nich także polska, uważane były za niepożądane i określano je mianem „non-preferred”.

³ Por. A. K a p i s z e w s k i. *Problemy wielokulturowości Kanady i Polonii kanadyjskiej*. „Przegląd Polonijny” 1975 z. 2.

Komisji było wprowadzenie Ustawy o Językach Urzędowych: angielskim i francuskim, ogłoszonej w 1969 r.

Ruch niepodległościowy w Quebecu nie pozostał bez wpływu na grupy etniczne wchodzące w skład społeczeństwa, przed którymi stanęło pytanie o własny status społeczny w zmieniającym się systemie społecznym. Zainteresowaniu rezultatem roszczeń wysuniętych przez frankofonów towarzyszyło pytanie o relatywne zyski i straty, które mogą stać się udziałem poszczególnych grup etnicznych. Powołanie Komisji do Spraw Dwujęzyczności i Dwukulturowości oraz prowadzone przez nią prace przyczyniły się ponadto do ożywienia etnicznej świadomości poszczególnych grup i skłaniały do porównywania własnej sytuacji z sytuacją grupy frankońskiej. Komisja stawiająca sobie również za cel badanie wkładu poszczególnych grup etnicznych w kulturowe dziedzictwo Kanady uczulała na ten właśnie problem, uobecniając go w stosunkach pomiędzy poszczególnymi grupami. Rozpoczęła się swoista licytacja wniesionego wkładu, w której podkreślanie udziału własnej grupy w tworzeniu dziedzictwa kulturowego kraju towarzyszyło kwestionowanie analogicznego wkładu innych grup. Stawką w tej rywalizacji był status społeczny każdej z grup. Obawa przed ewentualną degradacją statusu jednych i podniesieniem statusu społecznego innych grup prowadziła do wzajemnej rywalizacji. Sprzyjało to dalszemu wzrostowi świadomości etnicznej wśród kanadyjskich grup etnicznych. W ten sposób ruch niepodległościowy w Quebecu i powołanie Królewskiej Komisji wzbudziły niepokoje poszczególnych grup o posiadany status społeczny w ulegającym zmianie systemie społecznym, co z kolei w dalszym ciągu przyczyniało się do zmiany tego systemu i przygotowywało grunt pod zainicjowaną w niedługim już czasie politykę wielokulturowości.

Z badań nad dwukulturowością wyłoniła się idea wielokulturowości. Miały miejsce spotkania, tak prywatne, jak i oficjalne oraz konferencje przedstawicieli poszczególnych grup etnicznych z przedstawicielami władzy odpowiedzialnymi za sprawę dwukulturowości. Organizowano konferencje mające na celu zaktywizowanie opinii publicznej i wywarcie wpływu na władze państwowe. Na jednej z nich – Konferencji Myślicieli poświęconej prawom kulturowym (Thinkers Conference on Cultural Rights) zorganizowanej w 1968 roku w Toronto obecni byli przedstawiciele ponad 20 różnych grup etnicznych Kanady. W 1970 r. Ukraińsko-Kanadyjski Uniwersytecki Związek Studentów zorganizował kampanię, na którą złożyły się przede wszystkim konferencje. W założeniu miały one zachęcić inne grupy etniczne Kanady do wyartykułowania swoich postulatów i przedłożenia ich rządowi federalnemu. Kampanię tę wspomagał finansowo rząd federalny. Rząd poprzez podległe mu instytucje aktywnie przyczynił się do zwrotu ku wielokulturowości. Na terenie całego kraju organizowano publiczne spotkania, na których omawiane były efekty prac Komisji do Spraw Dwuję-

zyczności i Dwukulturowości. Uczestników zachęcano do przedstawiania indywidualnie lub z ramienia organizacji wniosków dla Komisji. Do tego „transkanadyjskiego” ruchu na rzecz wielokulturowości zaczęły przyłączać się rządy prowincjonalne. Rząd prowincji Alberta ogłosił swoją politykę wielokulturowości w czerwcu 1971 r., rząd prowincji Ontario we wrześniu tegoż roku zapowiedział zorganizowanie w roku następnym konferencji poświęconej dziedzictwu kulturowemu prowincji Ontario. Tego rodzaju decyzje rządów prowincjonalnych stanowiły poparcie dla rządu federalnego przechylającego się na stronę wielokulturowości. Przyjęcia przez rząd federalny polityki wielokulturowości domagały się przede wszystkim przywódcy organizacji etnicznych wspierani przez urzędników różnych organów władzy, lokalnych i federalnych. Komisja do Spraw Dwujęzyczności i Dwukulturowości sama przeszła pewną reorientację, której wyrazem była opublikowana w 1970 r. czwarta Księga Raportu Królewskiej Komisji zatytułowana „Kulturowy wkład pozostałych grup etnicznych”. Znaczenie i miejsce grup etnicznych w społeczeństwie globalnym urosło tam do rangi osobnego problemu, roztrząsanego oddzielnie nie zaś przy okazji i na marginesie kwestii dwujęzyczności i dwukulturowości. Odpowiedzią rządu było zainicjowanie polityki wielokulturowości w ramach dwujęzyczności kraju.

Polityka wielokulturowości narodziła się w wyniku dialogu pomiędzy elitami grup etnicznych, z najaktywniejszą z nich ukraińską na czele, władzami federalnymi i prowincjonalnymi oraz członkami Królewskiej Komisji do Spraw Dwujęzyczności i Dwukulturowości. Przychylne od początku stanowisko rządu federalnego wobec idei wielokulturowości obok innych przyczyn wynikało stąd, iż idea i idąca w ślad za nią polityka wielokulturowości dobrze służyły załagodzeniu zaistniałych napięć będących rezultatem ożywienia ruchu niepodległościowego w Quebecu. Aktywność elit grup etnicznych w rozpoczętym dialogu powodowana była nie tyle pragnieniem kontynuowania własnej tradycji kulturalnej, ile niepokojem dotyczącym statusu społecznego grup, obawami przed zredukowaniem do rangi obywateli drugiej kategorii w ramach dwukulturowości i w dwujęzycznym społeczeństwie. Niepokoje te były przez przywódców grup etnicznych wyrażane *expressis verbis* tak, iż określenie: obywatele drugiej kategorii zaczęło budzić zniecierpliwienie członków Królewskiej Komisji.

Ogłaszając zapoczątkowanie polityki wielokulturowości rząd kanadyjski wskazał na cztery punkty swojego programu realizacji polityki, którymi były: udzielanie poparcia dla wszystkich kanadyjskich grup kulturowych, które pragną same nadal się rozwijać oraz przyczyniać się do rozwoju Kanady; udzielanie pomocy członkom wszystkich grup w pokonaniu barier utrudniających im pełne uczestnictwo w społeczeństwie kanadyjskim; promowanie twórczej wymiany pomiędzy wszystkimi kanadyjskimi grupami kulturowymi w interesie jedności

narodowej; kontynuowanie udzielania pomocy imigrantom w opanowaniu przynajmniej jednego z oficjalnych języków⁴.

Rząd kanadyjski prowadził działalność w każdej z czterech wymienionych sfer również przed zapoczątkowaniem polityki wielokulturowości. W pewnej mierze cztery punkty programu rządu dotyczące kierunków realizowania przezeń polityki wielokulturowości były kontynuacją wcześniejszych działań rządu wobec grup etnicznych i ich poszczególnych członków. Dzięki zapoczątkowaniu polityki działania stały się one częścią programu, do realizacji którego powołano nowe instytucje. Premier rządu wyznaczył w 1972 r. ministra odpowiedzialnego za wprowadzanie w życie założeń polityki⁵, w tym samym roku powołano Radę Wielokulturowości, a w rok później utworzono Kanadyjską Radę Konsultacyjną Wielokulturowości, jako ciało doradcze ministra. Program polityki wielokulturowości objął konkretne sfery działalności oraz wskazał podstawowe instytucje włączone do jego realizacji, a wśród nich Muzeum Człowieka, Bibliotekę Narodową, archiwa publiczne⁶.

Naczelną zasadą wyłożoną w programie polityki wielokulturowości jest stworzenie społeczeństwa równych szans rozwoju i wyrażania tożsamości kulturowej dla każdej z grup nazywanych w dokumencie grupami kulturowymi, a nie etnicznymi. Położenie akcentu na różnice kulturowe, a nie narodowościowe czy etniczne, wyrażające się w wyborze terminu współgra z podkreśleniem celu nadrzędnego polityki, jakim jest jedność narodu.

Polityka wielokulturowości wpłynęła na zmianę porządku symbolicznego w społeczeństwie. Widziana z tej perspektywy jawi się ona jako etap w ciągu przeobrażeń porządku symbolicznego kanadyjskiego życia społecznego i jego instytucji⁷. Tworzenie porządku symbolicznego wymaga tworzenia tradycji kulturowej obejmującej wartości i normy z jednej oraz zwyczaje i sposoby postępowania z drugiej strony. W charakterze instytucji publicznych: w formie rządu i w jego zinstytucjonalizowanych sposobach działania, w programach szkolnych, w formach działalności gospodarczej wyrażają się wartości i normy; jednostki akceptujące owe wartości „rozpoznają się” tym samym w istniejących instytucjach. Istnienie porządku symbolicznego jest też ściśle związane z tożsamością zbiorową. Tożsamość zbiorowa znajduje wyraz w sposobach funkcyjono-

⁴ *House of Commons*. 1971 s. 8, 546.

⁵ Pierwszym ministrem został Kanadyjczyk polskiego pochodzenia dr Stanley Haidasz. Por. A. Ziółkowski. *Senator Haidasz*. Toronto 1983 s. 88.

⁶ Por. Jaworski, jw. s. 67.

⁷ R. Berton. *The Production and Allocation of Symbolic Resources: An Analysis of the Linguistic and Ethnocultural Fields in Canada*. „Canadian Review of Sociology and Anthropology” 21(2): 1984 s. 134.

wania instytucji, w życiu społecznym i jego rytuałach⁸. Określony porządek symboliczny powinien odpowiadać tożsamości jednostkowej i zbiorowej, które też jednocześnie kształtuje. Nowe wartości i treści zaistniałe w życiu społecznym i odpowiadające im nowe formy instytucji spowodowały przemianę porządku symbolicznego w kanadyjskim społeczeństwie. Przeobrażenia te stanowią jeden z elementów przeciwwagi dla procesu amerykańskiej Kanady. Kanadyjskie opowiedzenie się za wielokulturowością społeczeństwa jest jednoczesnym przeciwstawieniem się ideologii i polityce tygla. Wzrost amerykańskiej obecności w Kanadzie – przy jednoczesnym spadku wpływów i obecności brytyjskiej – był jednym z bodźców inspirujących zmiany w obrębie porządku symbolicznego.

I. DOŚWIADCZENIA Z REALIZACJI POLITYKI WIELOKULTUROWOŚCI

W pierwszych latach obowiązywania polityki wielokulturowości Komitet Doradczy Kanadyjskich Studiów Etnicznych przy Departamencie Sekretariatu Stanu w Ottawie zlecił przeprowadzenie analizy programów szkolnych pod kątem zawartej w nich problematyki etniczności i wielokulturowości. Odpowiedni raport został przedłożony Komisji jesienią 1974 r. jako rezultat analizy programów szkół podstawowych i średnich z terenu całego kraju. Zebrane i wyłożone w raporcie wnioski głoszą, co następuje: wymiar kultury jest podstawowym wymiarem, w jakim przedstawia się grupy etniczne, w ten sposób w programach większy nacisk kładzie się na wielokulturowość niż na wieloetniczność; przedstawiona w programach mozaika grup i kultur etnicznych jest daleko mniej różnorodna niż ma to miejsce w rzeczywistości; jeśli pisze się w nich o grupach etnicznych, to zwykle w kategoriach konfliktu lub szoku kulturowego, nie unika się też porównań polegających na zestawianiu prezentowanych grup w pary o przeciwnych cechach, np.: biedny-bogaty, zwycięski-zwyciężony⁹. Wymienione cechy analizowanych programów są im wszystkim wspólne, pomimo że w Kanadzie nie obowiązuje jednolity program w szkołach na obszarze całego kraju, ale różni się on w zależności od prowincji. W raporcie zwraca się uwagę na wyraźne preferowanie i promowanie wymiaru kultury w prezentacji wieloetnicznego społeczeństwa. Preferencja ta odpowiada zupełnie sposobom i zakresowi wcielania w życie polityki wielokulturowości. Z perspektywy kilkunastu lat realizacji polityki dostrzega się, iż sprowadzała się one przede wszystkim

---

⁸ Tamże s. 125.

⁹ W. WERNER, B. CONNORS, T. AOKI, J. DAHLIE. *Whose Culture? Whose Heritage? Ethnicity within Canadian Studies Curricula*. Vancouver 1977.

kim do popierania kultur etnicznych i opieki nad imigrantami¹⁰. Z czasem też zaczęto ją utożsamiać z opieką nad etnicznym folklorem i nazywać polityką „pieśni i tańca”. Taki zakres realizacji i interpretacji polityki wielokulturowości trywializował wartości, którym miała ona w zamierzeniu służyć. Traktowana nie całkiem serio polityka wielokulturowości mogła przyczynić się bardziej do degradowania kultur etnicznych niż do ich promowania, osiągając w ten sposób efekt przeciwny do zamierzonego. Polityka i jej realizacja budziły rosnącą krytykę¹¹. Krytyka pochodziła z kilku różnych źródeł i była zróżnicowana. Jedni dopatrywali się ukrytych intencji elit władzy, trzymania etników w granicach społeczności etnicznych, by zapobiec ewentualnemu krytykowaniu przez nich istniejącej dystrybucji władzy. Inni uznali, że polityka ta mająca na celu opiekę nad kulturami etnicznymi jest daremna w sytuacji braku strukturalnych podstaw trwania kultur etnicznych, w postaci równoległych systemów instytucjonalnych. Wielu Kanadyjczyków francuskiego i brytyjskiego pochodzenia uznało wielokulturowość za przemijający dziwoląg, ignorując lub otwarcie przeciwstawiając się polityce.

Z upływem czasu uległ zmianie również kontekst społeczny. Ustały lub straciły na intensywności te zjawiska i procesy społeczne, które na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych stały się podłożem sformułowanej wówczas i zapoczątkowanej polityki. W ostatnich latach zmniejszyła się liczebność imigracji z krajów europejskich. W grupach etnicznych europejskiego pochodzenia wzrosła w związku z tym liczba osób urodzonych już w Kanadzie. Ten nowy demograficzny trend przyczynić się może do zdezaktualizowania się problemu etniczności w życiu społecznym. Jest to prawdopodobne tym bardziej, iż pokolenia urodzone i wychowane w Kanadzie z tej właśnie racji – urodzenia i wychowania w społeczeństwie kanadyjskim – mogą dążyć do pełnej z nim integracji za cenę odejścia od języka i kultury przodków.

Obserwowane procesy zachodzące w grupach etnicznych wydają się wskazywać na taki właśnie kierunek zmian. W polskiej grupie etnicznej umiejętność posługiwania się językiem polskim spada gwałtownie w każdym następnym pokoleniu, rośnie też z każdym pokoleniem procent osób wyrażających obojętność w kwestii uczenia dzieci języka polskiego¹². Znajomość języka polskiego wśród osób polskiego pochodzenia wykazuje też na przestrzeni lat wyraźną

---

¹⁰ R. B r e t o n. *Multiculturalism and Canadian Nation-Building*. W: A. Cairns, C. Williams [red.]. *The Politics of Gender, Ethnicity and Language in Canada*. Toronto 1986 s. 53.

¹¹ Tamże s. 53-54.

¹² Dane te cytuję za: J. K. F e d o r o w i c z. *The Future of Polish Organizational Life in Canada*. W: F. Renkiewicz [red.]. *The Polish Presence in Canada and America*. Toronto 1982 s. 341-353.

tendencję spadkową. Jeśli w 1921 r. 82% osób polskiego pochodzenia urodzonych w Kanadzie deklaroowało znajomość polskiego, to w 1951 r. już tylko 39%, a w 1971 r. 17% znało język polski¹³. Analogiczne tendencje obserwuje się w pozostałych grupach etnicznych. Udział wymiaru etnicznego w tożsamości badanych wydaje się również maleć. Pośród 91 066 osób polskiego pochodzenia 50.6% objętych badaniem osób uznało się za Kanadyjczyków bez jakichkolwiek etnicznych odniesień, 18.4% określiło siebie mianem Kanadyjczyków polskiego pochodzenia, a 22.4% uznało się za polskich Kanadyjczyków¹⁴.

Obok czynnika demograficznego drugim, decydującym o zmianie kontekstu społecznego, jest czynnik ekonomiczny. Okres prosperity gospodarczej od końca lat siedemdziesiątych ustąpił miejsca okresowi stagnacji w gospodarce kraju. Spowodowało to spadek zainteresowania i mniejszą aktualność kwestii etnicznych wobec problemów ekonomicznych. W tym nowym kontekście również sprawa amerykańskiej obecności w Kanadzie przestaje być postrzegana w perspektywie tożsamości narodowej, wiązana jest natomiast z nadziejami na polepszenie sytuacji ekonomicznej.

Kolejna zmiana to osłabienie nastrojów i ruchu niepodległościowego w Quebecu, bezpośredni i najistotniejszy bodziec zapoczątkowania dyskusji nad wielokulturowością Kanady.

Pojawił się wreszcie nowy istotny dla życia społecznego czynnik, jakim jest wzrost liczby tzw. widocznych mniejszości, tj. imigrantów innej rasy niż biała. W 1981 r. 14.8% populacji kraju stanowiły osoby pochodzące z Azji i Afryki lub posiadające tam swoich przodków¹⁵. Napływ do Kanady imigrantów innej rasy i z innych niż europejski kontynentów był rezultatem zmian dokonywanych w latach sześćdziesiątych w przepisach imigracyjnych. Wraz ze zmianą struktury rasowej społeczeństwa kanadyjskiego kwestie stosunków rasowych przesłoniły i zdominowały sprawy rozwoju i ekspansji kultur etnicznych, a kolor skóry w stopniu większym niż kultura czy język stał się podstawą zróżnicowań etnicznych w społeczeństwie.

Pełna akceptacja „widocznych mniejszości” w społeczeństwie to problem, który znalazł się w centrum uwagi osób i instytucji odpowiedzialnych za realizację polityki wielokulturowości. Dał się zauważyć zwrot ku problemom stosunków rasowych w działalności rządu dotyczącej realizacji polityki wielokulturowości. Znalazło to swój wyraz w sferze instytucjonalnej. W 1982 r. utworzono Sekcję Stosunków Rasowych w obrębie Rady Wielokulturowości. W Parlamen-

---

¹³ M. W e i n f e l d. *Multiculturalism and Canadian Ethnic Groups*. Carleton University. Ottawa 1974. Mps.

¹⁴ F e d o r o w i c z, jw. s. 341.

¹⁵ B r e t o n. *Multiculturalism...* s. 57.

cie powołano w 1983 r. specjalny komitet do spraw widocznych mniejszości. Zorganizowano sympozja poświęcone stosunkom rasowym: „Stosunki rasowe i prawo”, „Stosunki rasowe a środki masowego przekazu”.

Polityka wielokulturowości przeszła ewolucję od czasu, gdy została przez rząd federalny zainicjowana. Na kierunek ewolucji miały wpływ doświadczenia z pierwszych lat realizacji polityki i krytyka, z jaką się w ciągu tych lat spotkała, a także zmiany społeczno-demograficzne i gospodarcze ostatnich kilkunastu lat. Poprzednio przede wszystkim udzielano poparcia organizacjom etnicznym, które stawiały sobie za cel podtrzymywanie kultury swojej grupy. Stosowana przez rząd praktyka dofinansowywania tych organizacji rodziła szereg napięć związanych zarówno z rozdziałem pieniędzy pomiędzy poszczególnymi organizacjami, jak i z późniejszym ich rozliczaniem. Ponadto praktyka ta przenosiła cały ciężar realizowania polityki wielokulturowości na owe dofinansowywane organizacje etniczne. Obecnie w nowo opracowanych programach realizacji polityki główny nacisk położono na problem interakcji pomiędzy organizacjami etnicznymi. Wskazano na potrzebę ogólnospołecznej współpracy ponad podziałami etnicznymi. W sferze oświaty, na wszystkich jej szczeblach, dał się zauważyć wzrost uwagi poświęconej wielokulturowości, większą widoczność tej problematyki w programach nauczania. Wychodzi się też naprzeciw oczekiwaniom rodziców, którzy chcą, by ich dzieci poznawały język swoich przodków.

Troska o harmonijną współpracę wszystkich grup etnicznych i o ich zbiorowy wysiłek nad likwidowaniem różnych form dyskryminacji istniejących w społeczeństwie, jak i troska o zapewnienie warunków transmisji kulturowej w obrębie każdej z grup stały się obecnie kierunkami polityki wielokulturowości.

II. KANADYJSKA TRADYCJA WIELOKULTUROWOŚCI ORYGINALNOŚĆ POLITYKI WIELOKULTUROWOŚCI

Idea wielokulturowości miała swoją poprzedniczkę; była nią sformułowana w poprzednim stuleciu idea mozaiki kanadyjskiej. Podobieństwo obydwu idei polega na stosunku do faktu wielokulturowości i wieloetniczności kraju, traktowanego jako atrybut, a nie zło konieczne, któremu należy jakoś zaradzić. Obydwie, idea mozaiki i idea wielokulturowości są ideami współistnienia szeregu grup etnicznych w ramach jednego społeczeństwa, są w tym ideami pluralizmu kulturowego. Istnieją pomiędzy nimi także różnice. Idea wielokulturowości, odmiennie niż idea mozaiki kanadyjskiej, przybrała konkretną postać polityki wraz z określonym programem działania, zapleczem i środkami realizacji. Idea wielokulturowości jest ideą współżycia i współdziałania grup etnicznych społeczeństwa, a nie tylko ich zgodnego obok siebie egzystowania, co przede wszystkim wyrażała idea mozaiki. Ewolucja, jaką w ostatnim czasie przeszła polityka

wielokulturowości, jeszcze bardziej sprzyja uznaniu istotności interakcji pomiędzy grupami etnicznymi społeczeństwa. Zgodne współdziałanie wszystkich ma nadać bieg życiu społecznemu, określić i zdecydować o formach i sposobach działania jego instytucji. Poszczególne grupy etniczne nie powinny pozostać izolowane, bierne lub neutralne wobec aktualnych problemów społeczeństwa globalnego. Celem jest zatem osiągnięcie stanu określanego w literaturze mianem pluralizmu wewnętrznego¹⁶.

Dla rozwinięcia się idei wielokulturowości rząd federalny odegrał podstawową, trudną do przecenienia rolę. Stanowisko przyjęte przez rząd wobec idei, a następnie objęcie patronatu nad polityką wielokulturowości ustaliło zwycięstwo tej właśnie idei w życiu społecznym kraju. Troską rządu była i pozostała dbałość o jedność społeczeństwa. Nie jest też rzeczą przypadku to, że rząd federalny opowiedział się za ideą wielokulturowości. Jest to idea, która w warunkach kanadyjskich służy obronie jedności i całości społeczeństwa w obliczu pojawiających się zagrożeń wewnętrznymi podziałami. Początkowo zagrożeniem takim był ruch separatystyczny w Quebecu, współcześnie są nim „widoczne mniejszości”. Czyniąc ideę wielokulturowości zasadą życia społecznego kraju rząd dążył, i czyni to nadal, do mobilizowania sił społecznych, do pielęgnowania i wyrażania uznawanych wartości, do podtrzymywania wzorów kulturowych oraz uobecniania ich w życiu społecznym. Aktywność społeczna przeciwiała izolacji grup etnicznych i idącym w ślad za tym podziałom w społeczeństwie. Celem tej aktywności ma być wypracowanie takich form i sposobów działania instytucji społecznych, by mogły one być uznane za własne przez wszystkich, by wyrażały, kształtując, zbiorową tożsamość społeczeństwa.

Idea wielokulturowości rozwinięta i wyartykułowana mogłaby jako ideologia wielokulturowości stać się alternatywą wobec istniejącej ideologii anglofońskiej i frankofońskiej. Raymond Breton wyróżnia dwie postacie, a właściwie dwa stadia tych ideologii: etniczne i obywatelskie¹⁷. Zdaniem autora, ideologia etniczna przechodzi transformację przekształcając się w obywatelską; przejście to dokonuje się od kilku dziesięcioleci w środowisku anglofonów, a ostatnio rozpoczęło się również w Quebecu. Ideologia etniczna lub kulturowa i pier-

---

¹⁶ Por. R. H a r r i s, J. S m o l i c z. *Australijczycy polskiego pochodzenia*. Wrocław 1984 s. 21n.

¹⁷ „From Ethnic to Civic Nationalism: The Experience of English Canada and Quebec”, referat wygłoszony na konferencji nt.: „Polonia against the background of other Ethnic Groups in Canada”, Kraków 2-4 września 1987. Autor posługuje się terminem „nationalism” dla oznaczenia refleksji i działań, przedmiotem których jest zbiorowość definiowana jako naród, niemożliwe jest zatem w tłumaczeniu przyjęcie polskiego terminu „nacjonalizm”. Oryginalny termin zastępuję polskim terminem „ideologia” zgodnie z intencją autora, który określa opisywany przez siebie „nationalism” właśnie jako ideologię.

wotna upatruje w jedności kulturowej zasadę trwania społeczeństwa. Ideologia obywatelska lub polityczna i wtórna czyni prawo podstawą istnienia i jedności społeczeństwa¹⁸. Pierwsza wyklucza możliwość wielokulturowości społeczeństwa, druga ignoruje wymiar kulturowy. Obydwie ideologie: frankofońska i anglofońska w obydwu swoich stadiach są, jak sędzę, ideologiami alternatywnymi i znoszącymi się wzajemnie. Powstanie ideologii wielokulturowości jako ideologii narodowej nie będącej jednocześnie ideologią jednej tylko grupy etnicznej byłoby zdarzeniem bez precedensu. Jak bez precedensu byłby fakt powstania narodu nie przez dominację jednej grupy etnicznej, ale przez współdziałanie w tworzeniu narodu szeregu równorzędnych grup etnicznych.

ON THE CANADIAN POLICY OF MULTICULTURALISM

S u m m a r y

The present paper is devoted to the Canadian policy of multiculturalism: its foundation, experiences from the first decade of its existence and its originality.

Social, demographic and political factors created a foundation for the multicultural policy. It was called into being as the result of a dialogue among the elites of ethnic groups, federal and provincial authorities, and members of the Royal Commission for Bilingualism and Biculturalism. The basic principle of this policy is to create societies of equal chances of developing and expressing the cultural identity by each of the ethnic groups of society. Experiences of the first years of the adoption of this policy point to the fact that in practice it was reduced to promote folklore and thus got the name of „song and dance” policy. It has not, however, contributed to the creation of stable social structures in which the equality of component cultures of social ethnic groups could be expressed. Experiences which were gathered allowed to correct the policy. At present, its main aim is to promote the cooperation of all ethnic groups in order to eliminate different forms of discrimination and to create a symbolic universe, which could express and shape the group identity of society.

The care for the whole and unity of society in the face of different threats is a guiding principle of the policy of multiculturalism. The idea of multiculturalism under Canadian conditions serves to defend the unity and whole of society. This idea could be in full interpreted as the ideology of multiculturalism and become an alternative for the existing anglophone and francophone ideologies. The ideological aspect of the policy of multiculturalism has not been so far fully developed.

---

¹⁸ Tamże s. 3 n. Na marginesie opisywanego zjawiska nasuwa się następująca refleksja: pominięcie wymiaru kulturowego ideologii anglofońskiej, a obecnie i frankofońskiej, w sytuacji niemożności zdominowania grupy konkurencyjnej, jest jedynym *modus vivendi*. Sytuacja ta, obrazująca doniosłość wymiaru kultury, zdaje się potwierdzać słuszność przekonania, że kultura jest fundamentem istnienia narodu.